

**DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA W KOŚCIELE
– ASPEKT KARNY. UWAGI NA TLE NOWELIZACJI
KAN. 1376 KPK**

**ECONOMIC ACTIVITY IN THE CHURCH – THE PENAL
DIMENSION. COMMENTS ON THE AMENDMENT
TO CANON 1376 CIC**

Ks. prof. dr hab. Lucjan Świto

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska
e-mail: lucjan.swito@uwm.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-6392-4599>

Abstrakt

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. nie zawiera żadnych norm, które by działalność gospodarczą kościelnych osób prawnych regulowały. Nie oznacza to jednak, że prawo kanoniczne w tej kwestii pozostaje obojętne. Troska ustawodawcy kościelnego o nadzór działalności gospodarczej wyraża się bowiem regulacją dość rozbudowanego sposobu zarządu dobrami kościelnymi, w tym jej szczególnym aktem – alienacją majątku, a także określeniem sankcji karnych za naruszenie obowiązujących w tej materii reguł.

Obowiązująca do tej pory norma karna kanonu 1377, penalizująca alienację dóbr kościelnych bez przepisanej przez prawo zezwolenia, została znacząco rozbudowana. Papież Franciszek reformując Księgę VI Kodeksu Prawa Kanonicznego poszerzył zakres i zasady odpowiedzialności karnej za nadużycia gospodarcze redagując na nowo kan. 1376. Norma tego przepisu penalizuje przestępstwo sprzeniewierzenia lub utrudnienia osiągnięcia korzyści z dóbr kościelnych (którego nie było w dotychczasowym kodeksie) oraz przestępstwo bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi (które zostało znacząco rozbudowane). Artykuł podejmując refleksję nad aspektem karnym zarządu dobrami kościelnymi jest więc próbą odpowiedzi na pytania: Na czym polegają te przestępstwa? Jaki był zamysł ustawodawcy? Co jest istotą reformy prawa karnego dokonanej w omawianym zakresie?

Słowa kluczowe: działalność gospodarcza, majątek kościelny, prawo karne, akty zarządu, alienacja

Abstract

The 1983 Code of Canon Law does not contain any norms regulating the economic activity of ecclesiastical legal persons. This does not mean, however, that canon law remains indifferent in this matter. The church legislator's concern for the supervision of economic activity is expressed in the regulation of a rather complex manner of managing church property, including its specific act – the alienation of property, as well as the determination of penal sanctions for violating the rules in this matter.

The penal norm of Canon 1377 that had been in force so far, penalizing the alienation of church property without the permission prescribed by law, has been significantly expanded. Pope Francis, reforming Book VI of the Code of Canon Law, expanded the scope and principles of criminal liability for economic abuses by re-editing Canon 1376. The norm of this provision penalizes the offense of misappropriation or obstruction of gaining benefits from church goods (which was not included in the current code) and the offense of unlawful activities in the administration of church goods (which has been significantly expanded). Reflecting on the criminal aspect of administration of church goods, the article attempts to answer the following questions: What are these crimes? What was the intention of the legislator? What is the essence of the criminal law reform in the discussed scope?

Keywords: business activity, church property, criminal law, acts of administration, alienation

Wprowadzenie

Kościół od samego początku w realizacji swojej misji zbawienia człowieka posługuje się dobrami doczesnymi. Nie dla zysku i komercji, ale dla osiągnięcia właściwych sobie celów, którymi są zasadniczo trzy: 1) organizowanie kultu Bożego; 2) zapewnienie godziwego utrzymania duchownych i innych pracowników kościelnych; 3) prowadzenie apostołatu i dzieł miłości, zwłaszcza wobec ubogich [Wójcik 1987, 48].

Realizacja tych celów w praktyce może być bardzo zróżnicowana. Kościelne osoby prawne mogą bowiem nie tylko budować świątynie, zarządzać cmentarzami, prowadzić domy rekolekcyjne, placówki oświatowo-opiekuńcze i wychowawcze, bądź też szpitale, apteki, jadłodajnie lub noclegownie, a także zajmować się wytwórstwem i sprzedają dewocjonałów, ale mogą również prowadzić np. szeroko pojętą działalność wydawniczą i medialną, z wytwarzaniem środków audiowizualnych włącznie, a także wynajmować i wydzierżawiać nieruchomości.

Nie wchodząc w całą głębię tej problematyki dla porządku wspomnieć jedynie należy, iż w świetle prawa polskiego podmioty kościelne mogą posiadać status przedsiębiorców i prowadzić działalność gospodarczą¹. Ani bowiem Konstytucja RP², ani Konkordat regulujący relacje pomiędzy państwem polskim a Kościołem katolickim w Polsce³, ani ustawa z dnia 17 maja 1989 r. *o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*⁴, ani też żadna inna z obowiązujących ustaw, w tym poszczególne „ustawy wyznaniowe” regulujące stosunek państwa polskiego do poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych, nie zabraniają kościelnym osobom prawnym prowadzenia działalności gospodarczej. W wymienionych aktach normatywnych nie tylko tego rodzaju ograniczeń nie ma, ale wręcz zauważyć można, że akty te zawierają regulacje, które do działalności gospodarczej kościołów i związków wyznaniowych odnoszą się pośrednio.

Tytułem przykładu wskazać jedynie warto, że art. 22 ust. 1 Konkordatu oraz (analogicznie) art. 21a ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. *o swobodzie działalności gospodarczej* (zastąpiony ustawą z dnia 6 marca 2018 r. *Prawo przedsiębiorstw*⁵), wyraźnie stanowi, że działalność służąca celom humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym, podejmowana przez osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych, jest zrównana pod względem prawnym z działalnością służącą analogicznym celom i prowadzoną przez instytucje państwowe, przy czym w szeregu aktów zawarte są normy regulujące m.in. kwestię opodatkowania przychodów z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych. Z kolei np. art. 55 ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. *o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*⁶ stanowi, że kościelne osoby prawne są zwolnione od opodatkowania z tytułu przychodów ze swojej działalności niegospodarczej, a w ust. 3 ustawa ta stanowi, że dochody z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych oraz spółek, których udziałowcami są wyłącznie te osoby, są zwolnione od opodatkowania

¹ Szerzej zob. Świto 2022, 5-22.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

³ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 [dalej: Konkordat].

⁴ Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155 z późn. zm.

⁵ Dz. U. z 2018 r. poz. 646.

⁶ Dz. U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154 z późn. zm.

w części, w jakiej zostały przeznaczone w roku podatkowym lub w roku po nim następującym na cele kultowe, oświatowo-wychowawcze, naukowe, kulturalne, działalność charytatywno-opiekuńczą, punkty katechetyczne, konserwację zabytków oraz na inwestycje sakralne, o których mowa w art. 41 ust. 2, i te inwestycje kościelne, o których mowa w art. 41 ust. 3, których przedmiotem są punkty katechetyczne i zakłady charytatywno-opiekuńcze, jak również remonty tych obiektów.

Jak więc pokazuje praktyka, np. Kościoła w Polsce, kościelne osoby prawne aktywnie uczestniczą w obrocie cywilnoprawnym, mogą posiadać status przedsiębiorców i prowadzić działalność gospodarczą. Działalność ta z jednej strony jest regulowana normami prawa cywilnego, które – zgodnie z regułą wyrażoną w kan. 1290 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁷ – ustawodawca kościelny kanonizuje. Z drugiej strony działalność podmiotów kościelnych – jako że jest prowadzona nie na majątku prywatnym i osobistym, lecz na majątku kościelnym, czyli przynależącym do całej wspólnoty Ludu Bożego – powinna podlegać starannemu nadzorowi władzy kościelnej (kan. 1276).

KPK/83 nie zawiera żadnych norm, które by działalność gospodarczą kościelnych osób prawnych regulowały. Nie oznacza to jednak, że prawo kanoniczne w tej kwestii pozostaje obojętne. Troska ustawodawcy kościelnego o nadzór działalności gospodarczej wyraża się bowiem regulacją dość rozbudowanego sposobu zarządu dobrami kościelnymi, w tym jej szczególnym aktem – alienacją majątku, a także określeniem sankcji karnych za naruszenie obowiązujących w tej materii reguł⁸.

Obowiązująca do tej pory norma karna kan. 1377, penalizująca alienację dóbr kościelnych bez przepisanej przez prawo zezwolenia⁹, została znacząco rozbudowana. Papież Franciszek reformując Księgę VI KPK/83 poszerzył zakres i zasady odpowiedzialności karnej za nadużycia gospodarcze redagując na nowo kan. 1376.

⁷ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

⁸ Szerzej zob. Świto 2010; Tomkiewicz 2013; Świto 2014, 595-609; Świto i Tomkiewicz 2014, 415-34; Świto i Tomkiewicz 2017, 393-408.

⁹ Kan. 1377: „Kto alienuje dobra kościelne bez przepisanej przez prawo zezwolenia, powinien być ukarany sprawiedliwą karą”.

Zgodnie z jego treścią karami, o których mowa w kan. 1336 § 2-4, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody, powinien być ukarany: 1) ten, kto sprzeniewierza dobra kościelne lub utrudnia osiągnięcie z nich korzyści; 2) ten, kto alienuje dobra kościelne lub dokonuje na nich czynności zarządu bez wymaganych konsultacji, zgody lub zezwolenia, albo bez spełnienia innego wymogu przepisanego prawem do ważności lub godziwości. Z kolei w § 2 kanon ten stanowi, że sprawiedliwą karą, nie wyłączając pozbawienia urzędu, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody, powinien być ukarany: 1) ten, kto w sposób ciężko przez siebie zawiniony popełnia przestępstwo, o którym mowa w § 1, 2°; 2) ten, kto okazał się winny innego rażącego zaniedbania w zarządzaniu majątkiem kościelnym.

Norma tego przepisu penalizuje więc przestępstwo sprzeniewierzenia lub utrudnienia osiągnięcia korzyści z dóbr kościelnych (którego nie było w dotychczasowym kodeksie) oraz przestępstwo bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi (które zostało znacząco rozbudowane).

Na czym jednak polegają te przestępstwa? Jaki był zamysł ustawodawcy? Co jest istotą reformy prawa karnego dokonanej w omawianym zakresie? Spróbujmy się nad tym zastanowić, podejmując refleksję nad aspektem karnym zarządu dobrami kościelnymi.

1. Przestępstwo sprzeniewierzenia (defraudacja) dóbr kościelnych lub utrudnianie osiągnięcie z nich korzyści

Przestępstwo „sprzeniewierzenia”, lub inaczej defraudacji czy malwersacji, to kwalifikowana forma „przywłaszczenia”, która występuje w wielu ustawodawstwach [Sośnicka 2013, 80-83]. Przestępstwo to różni się od kradzieży, ponieważ sprawca nie dokonuje zaboru rzeczy, lecz jest ona mu powierzona w dobrej wierze, na sposób trwały¹⁰. Osoba powierzająca (w przypadku prawa kanonicznego: właściwa władza kościelna, np. biskup czy wyższy przełożony) oczekuje tego, że rzecz zostanie jej zwrócona, nie zostanie zniszczona i będzie używana zgodnie z przeznaczeniem. Sprawca

¹⁰ Wydaje się, że wykładnia normy kan. 1376 w *Komentarzu do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. IV/2: *Księga VI. Sankcje karne w kościele* jest błędna, kiedy użytemu przez ustawodawcę terminowi „sprzeniewierzyć” (*subtrahere*) przypisuje się znaczenie terminu „kradzież” (*furo*) [Kaleta 2022, 241-42]. Ustawodawca nie mówi bowiem o zaborze rzeczy, czyli kradzieży, lecz właśnie o sprzeniewierzeniu się, które jest czymś innym niż kradzież.

dokonując defraudacji nadużywa więc zaufania osoby powierzającej. Przywłaszcza sobie rzecz, czyli postępuje z nią tak, jakby był jej właścicielem¹¹.

Przestępstwo sprzeniewierzenia jest więc nowym występkiem, który papież Franciszek wprowadził do KPK/83. Adresatem tej normy karnej są wszyscy, którym władza kościelna powierzyła w zarząd dobra materialne: biskupi diecezjalni w odniesieniu do majątku diecezji, ekonomowie w odniesieniu do majątku instytutów i prowincji zakonnych czy diecezji, proboszczowie w odniesieniu do majątku parafii, rektorzy seminarium w odniesieniu do majątku seminarium, itd. Bowiem majątek kościelny, jak to już wyżej zostało wspomniane, nie jest własnością prywatną, lecz całego Ludu Bożego, w związku z tym powinien być nie tylko tak zarządzany, aby nie poniósł żadnego uszczerbku, lecz żeby – zgodnie z ewangeliczną przypowieścią o rozwijaniu talentów – był pomnażany. Tę zasadę i życzenie ustawodawca kościelny wyraził w normie kan. 1284, wskazując na cechy dobrego gospodarza, którymi powinien kierować się zarządca dóbr kościelnych¹². Wprowadzona przez papieża Franciszka norma karna jest więc penalizacją niewywiązywania się z tych obowiązków. Penalizowane są nie tylko

¹¹ Czasem mówi się tak o niektórych proboszczach, że traktują parafię jak swoje ranczo czy prywatny folwark.

¹² Kan. 1284: „§ 1. Wszyscy zarządcy mają wypełniać swoje zadanie ze starannością dobrego gospodarza. § 2 Powinni zatem: 1) czuwać, aby powierzone ich pieczy dobra w żaden sposób nie przepadły albo nie doznały szkody, zawierając w tym celu w razie potrzeby odpowiednie umowy ubezpieczenia; 2) troszczyć się, żeby własność dóbr kościelnych była zabezpieczona środkami ważnymi w zakresie prawa państwowego; 3) przestrzegać przepisów zarówno prawa kanonicznego, jak i państwowego, albo wydanych przez fundatora, ofiarodawcę lub uprawnioną władzę, a zwłaszcza starać się, by Kościół nie poniósł szkody wskutek nieprzestrzegania ustaw państwowych; 4) pobierać skrupulatnie i we właściwym czasie dochody z dóbr i należności, pobrane zaś przechowywać bezpiecznie i używać ich zgodnie z wolą fundatora albo przepisami prawa; 5) wypłacać w ustalonych terminach odsetki należne z tytułu pożyczki lub zastawu, czuwając nad odpowiednim zwrotem kwoty głównej; 6) pieniądze pozostałe po pokryciu wydatków, które mogą być korzystnie ulokowane, ulokować za zgodą ordynariusza na użytek osoby prawnej; 7) mieć należycie prowadzone księgi przychodów i rozchodów; 8) pod koniec każdego roku sporządzić sprawozdanie z zarządu; 9) dokumenty i świadectwa, na których opierają się prawa Kościoła albo instytucji do majątku, należycie porządkować i przechowywać w odpowiednim i stosownym archiwum oraz strzec ich; uwierzytelnione zaś ich odpisy, gdy można to bez trudności uczynić, złożyć w archiwum kurii. § 3. Usilnie zaleca się, by zarządcy co roku sporządzali zestawienia przewidywanych przychodów i rozchodów; natomiast prawo partykularne może nakazać sporządzanie budżetu i dokładnie określić sposoby jego przedkładania”.

działania polegające na celowym uszczupleniu majątku kościelnego (np. poprzez niekorzystną i zaniżoną sprzedaż, zamianę czy dzierżawę), ale również działania polegające na zaniechaniu lub – inaczej mówiąc – niedopełnieniu należytych starań dobrego gospodarza (np. niepobieranie należnych dochodów z posiadanych dóbr czy brak troski o zabezpieczenie nieruchomości).

Oprócz tego omawiana norma kan. 1376, 1° penalizuje również działania zarządcy dóbr kościelnych, które polegają na utrudnianiu osiągnięcia korzyści z tego majątku. Może to mieć miejsce na przykład wtedy, gdy były zarządca odmawia wydania nowemu zarządcy dokumentacji do dalszego obrotu majątkiem lub gdy pomimo złożonej prośby o udzielenie stosownego zezwolenia następuje znacząca zwłoka z podjęciem decyzji (jakiegokolwiek) lub ze zwołaniem posiedzenia organu, który takiej zgody ma udzielić.

2. Przepięstwo bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi

Innym czynem zabronionym, który penalizuje norma kan. 1376, 2°, to przepięstwo bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi. Chodzi więc tu o czynność polegającą na podjęciu aktu, który nie jest zwyczajnym zarządzeniem majątkiem kościelnym lub podjęciu aktu alienacyjnego, który jest jego szczególną formą, przy równoczesnym braku wymaganych prawem konsultacji, zgód lub zezwoleń albo spełnienia innego wymogu przepisanej prawem do ważności lub godziwości.

2.1. Brak wymaganych prawem konsultacji, zgód lub zezwoleń przy podejmowaniu aktów, które nie są zwyczajnym zarządzeniem majątkiem kościelnym

Wśród aktów, które nie są zwyczajnym zarządzeniem, KPK/83 wymienia: „akty zarządu o większym znaczeniu” (*actus maioris momenti*) i „akty nadzwyczajnego zarządzania” (*actus extraordinariae administrationis*), a także „akty przekraczające granice i sposób zwyczajnego zarządzania” [Świto 2015, 105-16].

Dwa pierwsze terminy występują w kan. 1277 i odnoszą się do aktów zarządu sprawowanego przez biskupa diecezjalnego w odniesieniu do dóbr diecezjalnych. Natomiast trzeci termin występuje w kan. 1281 i odnosi się do zarządców kościelnych osób prawnych podległych biskupowi

diecezjalnemu. Zgodnie z brzmieniem analizowanej normy kan. 1376 § 1, 2°, czynem przestępnym będzie podjęcie tych aktów przez wskazanych zarządców, jeśli wcześniej nie zwrócili się o konsultację lub zezwolenie do przewidzianych prawem podmiotów.

W sytuacji zarządców kościelnych osób prawnych podlegających biskupowi diecezjalnemu sytuacja – co do zasady – wydaje się prosta. Zarządcy ci (np. proboszcz, rektor seminarium) przed podjęciem aktów przekraczających granicę i sposób zwyczajnego zarządzania muszą uzyskać pisemną zgodę swojego ordynariusza. Określenie zaś, które to akty przekraczają granicę i sposób zwyczajnego zarządzania, powinny – zgodnie z kan. 1281 § 2 – określać statuty tych kościelnych osób prawnych. Gdyby zaś w tej sprawie statuty milczały, zadanie to należy do biskupa diecezjalnego, który wysłuchawszy zdania rady do spraw ekonomicznych, powinien sporządzić wykaz tego rodzaju czynności w odniesieniu do podległych mu osób. Na ile takie wykazy funkcjonują w poszczególnych diecezjach i jaka jest świadomość zarządców o konieczności uzyskania pisemnego zezwolenia swojego ordynariusza, to jest oddzielny problem.

Większy jednak problem dotyczy aktów zarządu sprawowanego przez biskupa diecezjalnego w odniesieniu do dóbr diecezjalnych. Jaka jest bowiem różnica „aktów zarządu większej wagi ze względu na materialny stan diecezji” (*actus maioris momenti*) od „aktów nadzwyczajnego zarządzania” (*actus extraordinariae administrationis*) pozostaje zagadnieniem wciąż nie rozstrzygniętym w nauce prawa i budzącym zasadnicze wątpliwości. Rozróżnienie to ma zaś istotne znaczenie praktyczne. Bowiem przy aktach zarządu o większym znaczeniu biskup diecezjalny powinien jedynie wysłuchać zdania Rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultatorów, natomiast przy aktach nadzwyczajnego zarządu biskup diecezjalny do ważności powinien uzyskać zgodę tych gremiów. Zarówno brak zgody wskazanych osób przy aktach nadzwyczajnego zarządu, jak i niewysłuchanie ich rady przy aktach o większym znaczeniu, będzie powodowało nieważność czynności zarządu podjętej przez biskupa diecezjalnego i w konsekwencji odpowiedzialność karną. Zgodnie z kan. 1277 Konferencja Episkopatu Polski powinna określić, które akty należy zaliczyć do nadzwyczajnego zarządzania, jednak do chwili obecnej wykazu takiego nie sporządziła¹³.

¹³ Rada Biskupów Diecezjalnych przyjęła 26 sierpnia 2012 r. wskazania – w formie instrukcji – w sprawie zarządzania dobrami materialnymi Kościoła. Nie mają one jednak charakteru

Dla porównania jak wygląda to w innych krajach wspomnieć można, że konferencje episkopatów Panamy, Argentyny, Kanady czy Kolumbii opracowały konkretny wykaz aktów prawnych uznanych za akty nadzwyczajnego zarządzania, a Konferencja Episkopatu Włoch dodatkowo określiła konkretne sumy. Inne, jak konferencje episkopatu San Domingo, Luksemburga, Brazylii, Filipin, przyjęły za punkt wyjścia materialną lub pieniężną wartość przedsięwzięcia, niezależnie od jego natury, ustalając kwotę maksimum albo tzw. kwotę względną w stosunku do rocznego budżetu diecezji lub w stosunku do innego kryterium (Austria, Niemcy). Jeszcze inne, jak konferencje episkopatu Peru, Hondurasu, Meksyku, Puerto Rico, Portugalii, uznały, że akty nadzwyczajnego zarządzania to te, które przekraczają zwykły budżet, zaś Konferencja Episkopatu Holandii przyjęła system mieszany [Dubiel 2007, 54-55].

2.2. Brak wymaganych prawem konsultacji, zgód lub zezwoleń przy podejmowaniu aktów alienacyjnych majątku kościelnego, które są szczególną formą nadzwyczajnego zarządu

Obowiązek uzyskania wymaganych prawem konsultacji, zgód lub zezwoleń albo spełnienia innego wymogu przepisane prawem do ważności lub godziwości, wymagają również czynności alienacyjne, które są szczególną formą aktów nadzwyczajnego zarządzania. Zanim przejdziemy do wskazania podmiotów, do których należy się zwrócić o stosowną konsultację lub zezwolenie na alienację, a następnie określenia tego, kto jest – w związku z tym – adresatem analizowanej normy karnej kan. 1376 § 1, 2°, wcześniej należy w kilku słowach przypomnieć konstrukcję samej alienacji i jej przedmiotu.

Terminu „alienacja” KPK/83 używa w dwóch znaczeniach: ścisłym (alienacja *sensu stricte*) i szerokim (alienacja *sensu largo*). Alienacją w sensie ścisłym jest każdy akt prawny, w wyniku którego dochodzi do przeniesienia prawa własności majątku kościelnego danej publicznej kościelnej osoby prawnej na inny podmiot kościelny lub świecki poprzez sprzedaż, zamianę lub darowiznę. Natomiast alienację w znaczeniu szerokim stanowią wszelkie inne czynności prawne, w wyniku których majątek publicznej kościelnej osoby prawnej wprawdzie nie jest wyzbywany, ale na skutek podjętych

obowiązującego w rozumieniu kan. 1277 – zob. Komunikat Biskupów z Jasnej Góry z dnia 26 sierpnia 2012 r.

czynności (np. ustanowienia hipoteki, oddania w dzierżawę lub najem) istnieje ryzyko, że może ulec pogorszeniu. Reżim wymagany przy czynnościach alienacyjnych, którego niezachowanie rodzi odpowiedzialność karną z kan. 1376, 2°, jest wspólny dla alienacji: zarówno w znaczeniu ścisłym, jak i szerokim [Świto 2010, 89-92].

Wspomniany reżim prawny związany z obowiązkiem uzyskania stosownych zezwoleń na alienację nie odnosi się do każdego majątku kościelnej osoby prawnej, lecz tylko do dóbr o określonej wartości lub określonego rodzaju. Przedmiotem alienacji będzie więc: tzw. *patrimonium stabile*, rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubu, rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych, relikwie, obrazy będące przedmiotem kultu oraz kościoły desakralizowane.

Zasadę tę precyzuje bliżej kan. 1292 stanowiąc, że jeżeli wartość dóbr, których alienacja jest zamierzona, mieści się pomiędzy najniższą i najwyższą sumą określoną dla własnego regionu przez konferencję episkopatu (w Polsce obecnie jest to wartość pomiędzy 100 tys. a 1,7 mln euro)¹⁴, kompetentną władzę w przypadku osób prawnych niepodlegających biskupowi diecezjalnemu określają własne statuty, natomiast w odniesieniu do pozostałych podmiotów władzę tę stanowi biskup diecezjalny za zgodą rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów oraz osób zainteresowanych (§ 1). Jeżeli natomiast wartość dóbr alienowanych przekracza najwyższą sumę (czyli w Polsce 1,7 mln euro) lub jeśli chodzi o rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubu (*donaria votiva*), a także rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych, do ważności alienacji wymagane jest ponadto zezwolenie Stolicy Apostolskiej (§ 2). W przypadku rzeczy darowanych Kościołowi na podstawie ślubu oraz rzeczy kosztownych z racji artystycznych lub historycznych, zgoda Stolicy Apostolskiej na alienację jest wymagana bez względu na wartość tych rzeczy.

Nadmienić warto, że prośba o udzielenie zgody przez Stolicę Apostolską winna zawierać umotywowaną prośbę biskupa diecezjalnego oraz autentyczny wyciąg z protokołu posiedzenia kolegium konsultorów i posiedzenia rady ekonomicznej, na których organa te udzieliły swojej zgody na alienację

¹⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Dekret ogólny z dnia 11 marca 2021 r. w sprawie podwyższenia sumy maksymalnej alienacji*, <https://episkopat.pl/dekret-ogolny-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-11-marca-2021-r-w-sprawie-podwyzszenia-sumy-maksymalnej-alienacji/> [dostęp: 01.08.2022].

(w protokole należy wskazać istnienie *quorum*), a także wycenę rzeczy alienowanej.

W odniesieniu do podmiotu alienacji podkreślić z kolei trzeba, że regulacja dotycząca czynności alienacyjnych odnosi się jedynie do dóbr kościelnych, tj. dóbr stanowiących własność publicznych kościelnych osób prawnych (*personae iuridicae publicae*).

W myśl kan. 116 § 1 publicznymi osobami prawnymi są zespoły osób lub rzeczy, ustanawiane przez kompetentną władzę kościelną w celu wykonywania w imieniu Kościoła, w oznaczonym dla nich zakresie i zgodnie z przepisami prawa, własne zadania im zlecone dla publicznego dobra; pozostałe osoby prawne są osobami prywatnymi.

Podmiotem alienacji w rozumieniu KPK/83 nie będą zatem prywatne kościelne osoby prawne ani też takie kościelne jednostki organizacyjne, które nie posiadają własnej osobowości prawnej i działają jedynie w ramach kościelnej osoby prawnej, która je powołała. Do tej ostatniej kategorii podmiotów należą nieposiadające osobowości prawnej kościelne zakłady wytwórcze, usługowe i handlowe, zakłady charytatywno-opiekuńcze, szkoły i inne placówki opiekuńczo-wychowawcze. W przypadku alienacji dóbr będących w posiadaniu tych jednostek, podmiotem alienującym będzie kościelna osoba prawna, w łonie której dana jednostka organizacyjna działa.

Każda alienacja winna być aktem godziwym i ważnym. Przesłanki, jakie winna spełnić alienacja, aby można było uznać ją za godziwą, określa kan. 1293, który w § 1 stanowi, iż dla dokonania alienacji, której wartość przekracza najniższą określoną sumę, wymaga się: słusznej przyczyny, wyceny rzeczy alienowanej, a ponadto – zgodnie z § 2 tego przepisu – należy zachować inne środki ostrożności przepisane przez kompetentną władzę.

Jako słuszną przyczynę (*iusta causa*) kan. 1293 § 1, 1° podaje: nagłą konieczność, oczywistą korzyść, pietyzm, miłość lub inną poważną rację pasterską, przy czym wymienienie to nie jest wyczerpujące, a jedynie przykładowe.

Wymóg dokonania wyceny rzeczy alienowanej pozostaje w związku z treścią kan. 1294 § 1, który stanowi, iż „z reguły nie powinno się alienować rzeczy za sumę niższą od określonej w wycenie”. Wycena, o której w tym przepisie mowa, winna być dokonana przez co najmniej dwóch rzeczoznawców, biegłych w dziedzinie właściwej dla danej ekspertyzy. Wymóg dokonania wyceny rzeczy alienowanej odnosi się nie tylko do alienacji

w postaci sprzedaży mienia, ale również do aktów alienacyjnych mających postać zamiany dóbr. Tylko bowiem mając wiedzę co do realnej wartości alienowanego dobra można w sposób pełny i roztropny ocenić, czy planowana zamiana będzie czynnością adekwatną i czy jej dokonanie nie spowoduje pokrzywdzenia którejkolwiek ze stron.

W odniesieniu do wspomnianych w 1293 § 2 „środków ostrożności” odnotować należy, że wskazany zapis nie precyzuje, o jakich środkach ostrożności jest tu mowa, pozostawiając kompetentnej władzy – tj. tej władzy, która byłaby właściwa do udzielenia zgody na alienację – możliwość dostosowania przedmiotowej regulacji do warunków lokalnych oraz aktualnej sytuacji gospodarczo-społecznej. Omawianym środkiem ostrożności mogłoby być np. zarządzenie dokonywania publicznej licytacji lub ogłoszenia, wprowadzenie wymogu dokonywania transakcji w oparciu o parytet waluty wymiennej czy też wymogu dokonywania alienacji jedynie na rzecz określonej kategorii podmiotów.

Nadmienić też warto, że zgodnie z kan. 1298, „jeśli nie chodzi o rzecz o bardzo małej wartości, nie wolno bez specjalnego pisemnego zezwolenia kompetentnej władzy sprzedawać lub wdzierżawiać dóbr kościelnych ich zarządcom albo krewnym lub powinowatych zarządców aż do czwartego stopnia”.

Do kodeksowych przesłanek godziwości alienacji należy zaliczyć również określony w kan. 639 § 5 zakaz zaciągania takich długów, których nie można zwrócić w niezbyt długim czasie i od których odsetki nie są możliwe do spłacenia ze zwykłych dochodów. Przedmiotową normę gwarancyjną prawodawca kościelny adresuje jedynie do zakonników i instytutów zakonnych.

Z kolei dla swej ważności alienacja wymaga spełnienia trzech podstawowych warunków: 1) zachowania wymogów prawa państwowego; 2) istnienia zgody kompetentnych podmiotów; 3) wyszczególnienia części wcześniej alienowanych.

Norma kan. 1290 stanowi, że „to co prawo państwowe na danym terytorium postanawia odnośnie umów, zarówno w ogólności jak i w szczególności, oraz do zobowiązań, ma być zachowane również mocą prawa kanonicznego w odniesieniu do rzeczy podlegających władzy rządzenia Kościoła, z tymi samymi skutkami, chyba że są przeciwne prawu Bożemu lub co innego zastrzega prawo kanoniczne, i przy zachowaniu przepisu kan. 1547”.

Z treści cytowanego przepisu jednoznacznie wynika, iż w zakresie alienacji mających miejsce na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, prawo kanoniczne przejęło jako własne reguły określone w prawie cywilnym, dotyczące przedmiotu, formy, klauzul, warunków, opłat itp. oraz zasady odnoszące się do ważności zobowiązań i działań prawnych. Wymóg zachowania przepisów prawa państwowego jest zatem przejawem tzw. kanonizacji prawa cywilnego.

W przypadku, gdy rzecz alienowana jest podzielna, w prośbie o zezwolenie na alienację należy wymienić części wcześniej alienowane. Ma to na celu zapobieżenie stopniowemu alienowaniu rzeczy podzielnej i pomijaniu w ten sposób przewidzianego w procedurze alienacyjnej wymogu uzyskania stosownej zgody. Niezachowanie tego wymogu skutkuje – zgodnie z kan. 1292 § 3 – nieważnością udzielonej zgody na alienację.

Analogiczną zasadę należy stosować do przypadków jednoczesnego alienowania wielu dóbr. Reguły tej nie zawiera wprawdzie wprost kan. 1293 § 3, jednakże dyrektywy w tym zakresie zawarte zostały w interpretacji Papieskiej Komisji ds. Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu z 20 lipca 1929 r. Zgodnie z tą interpretacją, w przypadku jednoczesnych alienacji różnych dóbr tego samego podmiotu, należy dokonać zsumowania poszczególnych wartości alienacji i w oparciu o tak ustaloną wartość łączną należy określić podmiot właściwy do udzielenia zgody na alienację. Reguła ta w założeniu swym ma na celu wykluczenie ewentualnych prób umniejszania rzeczywistej wartości alienacji i pomijania w ten sposób właściwości Stolicy Apostolskiej.

Przechodząc natomiast do określenia adresata analizowanej normy karnej kan. 1376 § 1, 2° w kontekście czynności alienacyjnych, z którymi związany jest obowiązek uzyskania wymaganych prawem konsultacji, zgód lub zezwoleń albo spełnienia innego wymogu przepisanego prawem do ważności lub godziwości, w pierwszej kolejności należy wskazać zarządców majątkiem kościelnym. Oni to bowiem podejmując w imieniu osób prawnych czynności o charakterze alienacyjnym (jako ich organa) mają bezpośredni obowiązek uzyskania dla nich wspomnianych zezwoleń. Z drugiej strony nie można od odpowiedzialności karnej wykluczyć również tych, którzy w sposób pośredni biorą udział w procesie alienacji, a więc: biskupa diecezjalnego, członków rady ekonomicznej oraz kolegium konsultorów. Alienacja jest bowiem mechanizmem, który wymaga udziału nie tylko samych zarządców, ale również innych podmiotów, które poprzez wydawanie

odpowiednich zezwoleń nadzorują jej przebieg. Taka więc interpretacja analizowanej normy karnej nie jest więc wyrazem zastosowania reguły rozszerzającej, ale uwzględniającej jej kontekst: jej *ratio legis* jest wzmocnienie ochrony i czujności nad zarządkiem majątkiem kościelnym, w czym biorą pośrednio wszystkie uczestniczące w nim podmioty.

3. Sankcja karna

Sankcją karną za przestępstwo przywłaszczenia majątku kościelnego lub utrudnienie osiągnięcia korzyści z niego, a także za przestępstwo bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi są – oprócz obowiązku naprawienia szkody – kary ekspiacyjne wymienione w kan. 1336 § 2-4, wiążące na sposób stały określony lub nieokreślony, tj.: 1) nakaz lub zakaz przebywania w określonym miejscu lub na określonym terytorium; 2) nakaz zapłacenia grzywny, czyli kwoty pieniężnej na cele Kościoła, według stawek określonych przez konferencję biskupów; 3) Zakaz wykonywania wszędzie albo w określonym miejscu lub na określonym terytorium albo poza nimi wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług lub funkcji albo tylko niektórych działań związanych z urzędami lub zadaniami; 4) zakaz podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy święceń; 5) zakaz podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy rządzenia; 6) zakaz wykonywania jakiegoś uprawnienia lub korzystania z przywileju albo używania insygniów lub tytułów; 7) zakaz korzystania z czynnego lub biernego głosu w wyborach kanonicznych lub uczestniczenia z prawem głosu w kościelnych radach lub kolegiach; 8) zakaz używania stroju duchownego lub zakonnego; 9) pozbawienie wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług albo funkcji, lub tylko niektórych działań związanych z urzędami albo zadaniami; 10) pozbawienie upoważnienia do spowiadania lub upoważnienia do przepowiadania; 11) pozbawienie delegowanej władzy rządzenia; 12) pozbawienie uprawnienia lub przywileju albo insygniów lub tytułu; 13) pozbawienie całości lub części wynagrodzenia kościelnego, stosownie do ustaleń konferencji biskupów, z zastrzeżeniem jednak przepisu kan. 1350 § 1; 14) wydalenie ze stanu duchownego.

Dodatkowo sprawiedliwa kara, nie wykluczająca pozbawienia urzędu, jest przewidziana za przestępstwa bezprawnych czynności w zarządzie dobrami kościelnymi, jeśli zostały popełnione nieumyślnie, ale w sposób ciężko zawiniony, a także w wyniku rażącego zaniedbania (kan. 1376 § 2).

Wnioski

Udzielając odpowiedzi na postawione wyżej pytanie o istotę dokonanej reformy stwierdzić należy, że analiza wskazanej regulacji i odniesienie jej do realiów współczesnych, w jakich funkcjonuje Kościół, prowadzi do dwóch wniosków.

Pierwszy to ten, że dokonana nowelizacja niewątpliwie wzmacnia kontrolę zarządu majątkiem. Istniejąca do tej pory norma kan. 1377 penalizująca alienację dóbr kościelnych bez przepisanej prawem zezwolenia, nie uwzględniała – jak wydaje się – ani innych form zarządu majątkiem kościelnym, ani też nie dostrzegała odpowiedzialności zarządców w całej złożoności nadużyć, które w związku z tym zarządem mogły mieć miejsce. W takim stanie rzeczy penalizacja ta była – rzecz by można – w znaczący sposób „rozmyta”. Trudno zatem uznać, aby dobra doczesne Kościoła były chronione w sposób spójny i adekwatne do roli, jaką w działalności Kościoła dobra te mają odgrywać.

Omawiana tu nowelizacja zarówno poszerzyła zakres przedmiotowy wspomnianej regulacji, dostosowując go do zjawisk, które we współczesnym obrocie majątkiem (tak kościelnym, jak i świeckim) mają miejsce, jak również poszerzyła (trafnie!) krąg podmiotów, który tej odpowiedzialności ma podlegać. Urealniła zatem związek pomiędzy uprawnieniami związanymi z zarządem majątkiem a odpowiedzialnością, która z tych uprawnień wynika.

Po drugie – i jest to pewna refleksja natury ogólnej – nowelizacja ta wyraźnie „wpisała się” w dyskurs, jaki toczy się we współczesnej doktrynie prawnocarnej Kościoła katolickiego. Dyskurs ten oscyluje wokół tezy, iż po promulgacji KPK/83 nastąpiła zapowiedź końca „prawdziwego i właściwego prawa karnego” [Gerosa 1999, 226]. Teza ta głosi również, że względu na zmianę filozofii kary w porządku kanonicznym, jaka nastąpiła w schyłkowym okresie XX wieku i związane z nią przeakcentowanie względów duszpastersko-pastoralnych, że kara stała się swoistą ostatecznością i to nie zawsze potrzebną.

Norma kan. 1376 w aktualnym brzmieniu w znamienity sposób przypomina, że prawo karne jest ważnym środkiem oddziaływania duszpasterskiego. Posługiwanie się nim służy zarówno dobru sprawcy, którego kara ma nakłonić do nawrócenia, jak i dobru całej wspólnoty kościelnej, w tym przypadku – podstawom jej ekonomicznego funkcjonowania. Jak pokazuje bowiem życie, samo „apelowanie” niekiedy nie wystarcza.

PIŚMIENICTWO

- Dubielski, Stanisław. 2007. *Uprawnienia majątkowe Kościoła Katolickiego w Polsce w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., Konkordatu z 1993 r. i ustaw synodalnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gerosa, Libero. 1999. *Prawo Kościoła*. Poznań: Pallotinum.
- Kaleta, Paweł. 2022. „Przestępstwa przeciwko władzy kościelnej i przestępstwa związane z pełnieniem zadań kościelnych.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. IV/2: *Księga VI. Sankcje karne w kościele*, red. Józef Krukowski, 216-57. Poznań: Pallotinum.
- Sośnicka, Aneta. 2013. *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Świto, Lucjan, i Małgorzata Tomkiewicz. 2014. „L'alienazione dei beni ecclesiastici nella prospettiva giuridico-materiale e procedurale: domande e dubbi.” *Ius Ecclesiae* 26, nr 2:415-34.
- Świto, Lucjan, i Małgorzata Tomkiewicz. 2017. „Kompetencje Stolicy Apostolskiej w zakresie alienacji majątku Kościoła powszechnego w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.” W *Pecunia servire debet sed non regere. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Dubielowi*, red. Krzysztof Wiak, i Paweł Kaleta, 393-408. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Świto, Lucjan. 2010. *Alienacja majątku kościelnego w diecezjach rzymskokatolickich w Polsce*. Olsztyn: SQL.
- Świto, Lucjan. 2014. „Biskup jako podmiot alienacji majątku kościelnego.” W *Veritas Christi liberat. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Jacka jezierskiego w 65. rocznicę urodzin, 40. rocznicę kapłaństwa i 20. rocznicę biskupstwa*, red. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, Paweł Rabczyński, i Jacek Wojtkowski, 595-609. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Świto, Lucjan. 2015. „Akty zarządu dobrami kościelnymi.” *Prawo Kanoniczne* 58, nr 3:105-16.
- Świto, Lucjan. 2022. „Działalność gospodarcza kościelnych osób prawnych a alienacja majątku Kościoła Katolickiego w Polsce. Problem spółek z ograniczoną odpowiedzialnością.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 25:5-22. <https://doi.org/10.31743/spw.13577>
- Tomkiewicz, Małgorzata. 2013. *Obrót majątkiem Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*. Olsztyn: SQL.
- Wójcik, Walenty. 1987. „Dobra doczesne Kościoła.” W Walenty Wójcik, Józef Krukowski, i Florian Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* T. 4: *Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, 11-109. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.